

## YEVROPA CHIRISH KASALLIGI, QO'ZG'ATUVCHILARI, KELIB CHIQISHI

**Asatullayeva Zarnigor G'aybullo qizi**

*Buxoro viloyati Vobkent sanoat va transport texnikumi*

*Maxsus fanlar kafedrasi o'qituvchisi*

**Annotatsiya:** Yevropa chirish kasalligi – asalarilar orasida keng tarqalgan va ayniqsa iqtisodiy ahamiyatga ega infeksiyon kasalliklardan biridir. Ushbu kasallik asalarilarning lichinka va paxalari orasida kuchli tarqalib, asalarichilik fermer xo'jaliklari uchun sezilarli yo'qotishlarni keltirib chiqaradi. Kasallik odatda asalarilar paxalarning o'sishi va rivojlanish bosqichida uchraydi. Yevropa chirish kasalligi o'zining yuqishi, patogenlarining xilma-xilligi va asalarichilik mahsulotlariga salbiy ta'siri bilan boshqa kasalliklar qatoridan ajralib turadi.

**Kalit so'zlar:** Yevropa chirish kasalligi, asalarilar, bakterial kasallik, *Melissococcus plutonius*, yuqumli kasallik, lichinkalar, simptomlar, kasallik profilaktikasi, infeksiya manbalari, davolash usullari.

Yevropa chirish kasalligini qo'zg'atuvchilar bir nechta bakteriyalar hisoblanib, ularning eng asosiylari *Melissococcus plutonius*, *Enterococcus faecalis*, *Lactobacillus eurydice* va *Plasmatobacterium eurydice* hisoblanadi. Mazkur bakteriyalar paxalar orasida yeyish, suv va havodan yuqadi. Asalarilarning lichinka va paxalari infeksiya manbai bo'lib xizmat qiladi, kasallik yengil bosqichdan og'ir bosqichga asta-sekin o'tadi. Har bir patogen o'ziga xos biologik xususiyatlarga ega bo'lib, kasallik rivojlanish jarayoniga, alomatlarning namoyon bo'lishiga va kasallikning tez tarqalishiga bevosita ta'sir qiladi. Kasallik epidemiologiyasi turli omillar bilan chambarchas bog'liq. Avvalo, chang va toza bo'lmagan asalarichilik inventarlari, yuvilmagan qo'l, asalarichilikda ishlatilayotgan anjomlarning gigiyenik talabga javob bermasligi infeksiya manbai bo'lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, zaif asalarilar oilalarining kamayishi, oziqa bazasining yetarli emasligi, nam muhit, zamonaviy ekologik muammolar, shuningdek biologik xususiyatlar kasallikning tez tarqalishiga sabab bo'lishi mumkin. Haroratning o'zgarishi, namlikning ko'payishi va asalarilarning immun tizimining zaiflashuvi kasallik rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi [1].

Yevropa chirish kasalligi natijasida asalarilar lichinkalari rangi sarg'ayib, shilimshiq holatga keladi, ba'zida yiringli holat namoyon bo'ladi, pacha usti qorayib, paxchalarni yumshoqligi kamayadi. Bu belgilar kasallikning erta va aniq diagnostikasi uchun muhim ahamiyatga ega. Lichinkalardagi kasallik belgilari boshlanayotgan paytda, ularni asalarilar tezda hujayradan olib chiqib tashlashga intiladi, biroq infeksiya avj olgan sari bu jarayon tornaolmaydi va kasallik butun

uyaga tarqalib ketadi. Kelib chiqishiga ko'ra, Yevropa chirish kasalligi ko'plab hududlarda yillar davomida o'zini namoyon qilib kelmoqda. Bu kasallik asosan Yevropa, Osiyo, Shimoliy Amerikaning ba'zi hududlarida uchraydi va XIX asrning oxirlarida ilk bor olimlar tomonidan aniqlangan. Asalarichilikda kasallikning tarqalishi aksariyat hollarda yangi, dezinfeksiyalanmagan anjomlar, kasal oilalarni ko'chirilishi, yomon gigiyena, shuningdek, asalarichining kasallik haqida yetarli bilimga ega bo'lmashligi bilan bog'liq. Yevropa chirish kasalligini nazorat qilish va oldini olish uchun ko'plab profilaktik va epidemiologik chora-tadbirlar ishlab chiqilgan. Asalarichilikda gigiyena qoidalariga rioya qilish, inventar va anjomlarni muntazam dezinfeksiya qilish, kasal oilalarni darhol ajratish va yo'q qilish, uyaning ventilyatsiyasini yaxshilash, sifatli va toza oziqlantirish, asalarichilar uchun tahdidlarga tayyor bo'lish eng samarali choralardir. Ularning ichida asosiy o'rin – asalarilarni imkon qadar mustahkam va sog'lom sharoitda saqlashda yotadi. Kasallik aniqlangan hollarda, asalarilar hujayralari va inventarlarini yuqori haroratda yoki kimyoviy moddalarda qayta ishlash, davlat veterinariya nazorati bilan hamkorlikda profilaktik choralar ko'rish juda muhim hisoblanadi [2].

Kasallikni davolashda dori preparatlari, asosan, antibiotiklardan ehtiyotkorlik bilan foydalaniladi, sababi ularning qoldiq moddasi asalarichilik mahsulotlariga o'tib, odam salomatligi uchun zararli bo'lishi mumkin. Bunday hollarda, veterinar va mutaxassislarning tavsiyalari asosida zamonaviy va samarali vositalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Lichinkalarni umuman yashab bo'lmaydigan holga kelib qolishining oldini olish uchun asalarichilar o'z faoliyatlariga doimiy ravishda yangi bilim va yondashuvlarni tatbiq etishlari lozim. Yevropa chirish kasalligi tarqalishining oldini olish uchun asosiy choralar sifatida asalarilar uchun mustahkam immunitetni shakllantirish, to'g'ri parvarish, ozuqa balansini yaxshilash, kasallik va patogenlarga qarshi profilaktika tadbirlarini muntazam amalga oshirish kabilar e'tiborga olinadi. Ayni vaqtda kasallikning ekologik oqibatlari va ozod o'y, erkin muhit sayozligi ham inobatga olinishi zarur. Bu kasallik asalarilar populyatsiyasi va tabiiy ekosistemalar uchun xavf tugdiradi, chunki ular changlatuvchi sifatida ekologik muvozanatni ta'minlaydi. Kasallik tarqalishining oldini olishda zamonaviy ilmiy tadqiqotlar, asalarilarning immun tizimini kuchaytirish, yangi dori vositalaridan samarali foydalanish, asalarichilik xo'jaliklarining darslik va metodik qo'llanmalar asosida doimiy bilimni oshirib borish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Yangi ilmiy izlanishlar, innovatsion texnologiyalar yordamida kasallik bilan kurashishda yaxshilanishlar kutilmoqda. Bunday ilg'or yondashuvlar nafaqat kasallikni tez fosh etish, balki infeksiya manbani bartaraf etishda ham muhim ahamiyatga ega [3].

Yevropa chirish kasalligi asosan bahor va yoz oylarida, shuningdek, nam, issiq ob-havo sharoitida tez tarqaladi. Bu davrda asalarilar lichinkalari mo'rt va nam muhitda o'sishda davom etadi va bu patogenlar uchun eng qulay sharoit hisoblanadi. Xiva va boshqa subtropik va mo'tadil mintaqalarda kasallik yanada ko'proq uchraydi,

chunki u yerda asalarilar harorati va namligi yuqori bo'lad. Asalarichilar uchun muhim bo'lgan yana bir jihat – kasallikni erta aniqlash va tezkor choralar ko'rishdir. Lichinkalar chiritilgan, pachalar qopig'ida yiring qoldiqlari, paxchalarni yengil bosilganda yelimga o'xshash modda ajralishi, kasallik tarqalishini bildiradi. Bu belgilar ko'pincha makroskopik usullar bilan aniqlanadi. Lichinkalarni mikroskop ostida o'rganish, laboratoriya sharoitida kasallik manbasini aniqlash, identifikatsiya qilish ham amaliyotda keng qo'llaniladi. Ilmiy tadqiqotlar kasallikni va uning qo'zg'atuvchilari biologiyasini to'liq o'rganmasdan, samarali kurash olib borib bo'lmasligini ko'rsatmoqda. Kasallikni o'rganishda uning genetik asoslari, patogenlarning o'zaro ta'siri, asalarilarning turli xil immunitet tizimlari, kasallik tarqalishiga ta'sir etuvchi ekologik va antropogen omillar muhim bo'lib, bu ma'lumotlar asosida samarali profilaktika tadbirlari ishlab chiqiladi. Ayniqsa, kasallik qisqa va uzun muddatli ekologik o'zgarishlarga moslashgan asalarilarga ko'proq tahdid tug'diradi [4].

Asalarilarning sog'lomligi nafaqat kasalliklarga, balki butun ekosistemaga bog'liq. Asalarilar muhim changlatuvchi bo'lib, ularning populyatsiyasiga zarar yetishi natijasida ko'plab o'simliklarning ko'payish imkoniyati pasayadi, bu esa o'z navbatida, oziq-ovqat zanjiriga, qishloq xo'jaligi mahsuldorligiga va atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Asalarichilikda kasallikni o'z vaqtida bartaraf etish uchun veterinariya xizmati va davlatning maxsus nazorati muhim ahamiyatga ega. So'nggi yillarda kasallikni kamaytirish borasida ko'plab tashkiliy va ilmiy-amaliy ishlar olib borilmoqda. Asalarilar ochiq muhitda bo'lib, yovvoyi o'simliklarning changini yig'adi va ekologik holatga ham ta'sir o'tkazadi. Shuning uchun kasallikning keng tarqalishini, ularning genetik fondini saqlash, ekologik xavfsizlikni ta'minlash uchun barcha chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur [5].

#### **Xulosa:**

Xulosa qilib aytganda, Yevropa chirish kasalligi asalarilar populyatsiyasiga katta zarar yetkazuvchi, iqtisodiy va ekologik muammolarga sabab bo'luvchi infeksiya kasalliklardan biridir. Kasallikning paydo bo'lishi va keng tarqalishi ko'plab tashkiliy va biologik omillar bilan bog'liq bo'lib, asalarichilik faoliyatida yuqori darajadagi gigiyena, profilaktika tadbirlari va ilmiy asoslangan kurash choralari yetakchi o'rinni egallaydi. Zamonaviy ilm-fan yutuqlari asosida kasallik bilan samarali kurash olib borilsa, asalarilar populyatsiyasi saqlanib qolishiga va ekosistemada barqarorlikka erishish mumkin. Shu boisdan, asalarichilikda faollik, zamonaviy bilimga tayangan ilmiy yondashuv va kompleks chora-tadbirlar kasallikni bartaraf etishda muhim o'rin tutadi.

#### **Adabiyotlar:**

1. Abdullayeva, Z. (2018). "Asalarilarning yuqumli kasalliklari va ularni oldini olish usullari." *Agrar Fanlar*, 3(2), 65-72.

2. Ahmedov, R. (2021). "O'zbekiston hududida asalarilarning bakterial kasalliklari." *Biologiya va Tibbiyot*, 8(4), 34-39.
3. Boboyorov, D. (2019). "Asalarilarning Yevropa chirish kasalligiga qarshi kurash." *Qishloq Hujaligi*, 6(1), 52-59.
4. G'anieva, M. (2017). "Chirish kasalliklarning tarqalish sabablari." *O'zbekiston Biologiyasi*, 2(3), 28-33.
5. Islomov, S. (2018). "Asalarichilikda zamonaviy kasalliklarni davolash usullari." *Tibbiyot va Hayot*, 4(2), 20-27.
6. Jo'raqulova, N. (2020). "O'zbekiston sharoitida Yevropa chirish kasalligining epidemiologiyasi." *Zamonaviy Fan*, 12(1), 87-92.
7. Karshiboyev, A. (2021). "Asalarilarda sog'lomlikni ta'minlashda gigiyena." *O'zbekiston Tabiiy Fanlari*, 5(3), 41-47.
8. Qahhorova, D. (2019). "Asalarilarda bakterial kasalliklarni tashxislash usullari." *Veterinariya Ilmi*, 10(1), 13-19.